

Az írás és a helyesírás együttes tanítása

Tartalom

Mérőlap a tanulók írástechnikai és helyesírási készségének felméréséhez	4
A felmérés elemzési módja	4
Mit jelent az írás és a helyesírás együttes gyakorlása második osztályban?	6
Az írástechnika fejlesztése	6
Mi az írástechnika?	6
Mit jelent az írástechnika fejlesztése?	7
Hogyan fejlesztjük a tanulók írástechnikáját második osztályban?	7
1. Mit jelent a betűcsoportonkénti írástechnikai gyakorlás?	7
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	7
2. Differenciált tanulásirányítás vagy frontális osztálymunka?	7
3. A gyakorlási módok egymásra hatása	8
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	8
4. Ceruzával vagy tollal írassunk?	8
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	9
A tanulásirányítás normái	9
5. Mit jelent a helytelen testtartás és ceruzafogás?	9
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	10
A tanulásirányítás normái	10
6. Mit jelent az írástempó fejlesztése?	10
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	11
A tanulásirányítás normái	11
A helyesírás tanítása második osztályban	11
1. A magán- és mássalhangzó-időtartam jelölésének gyakorlása	12
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	12
2. A j hang kétféle jelölésének gyakorlása	13
3. Az összeolvadás és a hasonulás jelölésének gyakorlása	13

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	14
A tanulásirányítás normái	14
4. Az elválasztás gyakorlása	15
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	15
A tanulásirányítás normái	15
5. Az összetett szavak elválasztása	16
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	16
6. Az összetett szavak helyesírásának tanulása	16
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	17
7. A mondatvégi írásjelek helyesírásának gyakorlása	17
A tanulásirányítás normái	18
8. A mondatközi írásjelek helyesírásának gyakorlása	18
A helyesírási hibák javításának gyakorlása	18
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	19
A tanulásirányítás normái	19
Felhasznált irodalom	20

Az írástanulás szempontjából az első és a második osztály egyetlen fejlesztési szakasznak tekinthető. E két év alatt kell a gyerekeknek a betűalakítás és a betűkapcsolás helyes módját, valamint az egyes írástechnikai tevékenységek végzésének technikáját megtanulniuk.

Az alábbiakban röviden sorra vesszük azokat a tevékenységeket az írás és a helyesírás szempontjából, amelyek végzését

- a) első osztályban elindítottunk és be is fejeztünk;
- b) első osztályban elindítottunk, de nem fejeztünk be;
- c) még nem indítottunk el első osztályban, de másodikban el kell indítanunk.

E három szempontot szükségképpen árnyalhatja az egyes tanulók képességeinek egymástól való eltérése. Az alábbi felsorolásban igyekszünk ezt a szempontot is érvényesíteni.

a) Minden tanulónál elindított és befejezett tevékenységek:

írástechnika: – az írásmozgás fejlesztése;
– a betűelemek írása.

b) Minden tanulónál elindított, de nem mindenkinél befejezett tevékenységek:

írástechnika: – a kis- és nagybetűk alakítása és kapcsolása;
– betűk diktálás utáni írása.

c) Minden tanulónál elindított, és minden tanuló számára további fejlesztést igénylő tevékenységek:

írástechnika: – írott és nyomtatott betűs szavak másolása;
helyesírás: – a magán- és mássalhangzók időtartamának helyes jelölése;
– a *j* hang kétféle jelölési módja;
– az elválasztás gyakorlása;
– a tulajdonnevek helyesírásának tanulása.

d) A tevékenységet nem indíthattuk el minden tanulónál:

írástechnika: – mondatok másolása;
– szavak és mondatok diktálás utáni írása;
– akaratlagos írás (szövegírás);
– tempófejlesztés;
helyesírás: – hangkapcsolatok jelölésének gyakorlása;
– a mondatkezdő nagybetű és a mondatvégi írásjel helyesírásának gyakorlása;
– a hibajavítás egyes eseteinek tanulása.

e) A tanulási feltételek hiányában egyetlen gyereknél sem elindított, második osztályban induló tevékenységek:

írástechnika: – nincs olyan tevékenység, amelyet második osztályban indítunk;
helyesírás: – a mondatközi írásjel helyesírásának tanulása;
– az egybeírás, különírás helyesírásának tanulása;
– az összetett szavak elválasztásának tanulása;
– a szövegtagolás jelölésének tanulása.

A fentiekből következik, hogy a tanulók tudásszintje sem az írástechnika, sem a helyesírás-tanulás szempontjából nem lehet egységes. Még azoknál a tevékenységeknél sem, amelyeket valamennyi tanulónál elindítottunk. Ezért a pedagógusnak második osztály elején tájékozódnia kell a tanulók írástechnikai és helyesírási tudásszintjéről. A tájékozódáshoz segítséget kívánunk adni egy olyan mérőlappal, amely azokat a tevékenységeket tartalmazza, amelyeket minden tanulónál elindítottunk első osztályban.

Mérőlap a tanulók írástechnikai és helyesírási készségének felméréséhez

1. A kis- és nagybetűk alakítása

(A betűket a pedagógus nyomtatott formában írja föl a táblára, de biztosítsa, hogy a gyerekek láthassák a betűmodellt!)

a) *i u ü t n m p c a ó ö d r v e é l b f h k j g gy ny ty ly z s cs sz zs*

b) *Ü V A Ó CS G ZS SZ T P R B M NY E H J I K LY D DZ X Y Q W*

c) Betűkapcsolás

(A szavakat a pedagógus nyomtatott betűkkel írja föl a táblára!)

tű itt ott te ma pad cumi cica cél

lő le áll olló téli fa fél puff

rúd vív vad betű abba

jég jut ajtó jó

gyík gyár gyep rongy hattyú

3. Szavak másolása

4. írott betűkről

autó szappan mondja újság kútja szőlőfürt

b) nyomtatott betűkről

király menyasszony diódaráló golyó

4. Szavak diktálás utáni írása

ütő olló dinnye szőlő terítő

vaj hajó ujj király gally

barátja tudják

A felmérést a tanév első hetében célszerű elvégezni. Erre két-három órát is igénybe lehet venni. Javasoljuk, hogy a mérést 2-3 kisebb csoportban (8-10 fővel) végezze el egyszerre a tanító. Így lehetősége nyílik arra, hogy írás közben *megfigyelje* valamennyi tanuló „viselkedését” az alábbi szempontok alapján:

1. Milyen a tanulók testtartása, ceruzafogása?

2. Biztonságos vagy bizonytalan a betűfelismerésük és a betűírásuk?

A másolást folyamatos vonalvezetéssel végzik, vagy 2-3 betű után felnéznek a táblára?

A felmérés elemzési módja

Mivel a betűalakítás és -kapcsolás valamennyi esetét az 1. a), 1. b) és a 2. feladat tartalmazza, ezért ezek a feladatok elsősorban a normához igazodó betűforma és -kapcsolás vizsgálatára alkalmasak. Hogy milyen alakítási és kapcsolási hibák fordulhatnak elő a tanulók írásában, azt megadni nem tudjuk, mivel azok tanulóként különbözők lehetnek. Számolnunk kell azzal is, hogy a fejlett írásmozgású tanulóknál már második osztályban megjelenhet az egyéni írásmód. Ez azt jelenti, hogy a tanulók írása sajátos eltérést mutathat a normatív betűalakításhoz képest. E két tényező miatt a pedagógusnak magának kell eldöntenie, hogy a tanulók írása megfelel-e a *normához igazodó* betűalakításnak és -kapcsolásnak vagy nem.

A 3. és a 4. feladatot írástechnikai és helyesírási szempontból külön-külön értékeljük.

Megjegyezzük, hogy a hosszú magánhangzót jelölő betűk írásakor a vonás, ékezet elhagyása (á helyett a vagy ú helyett u) utalhat írástechnikai és helyesírási problémára is. Az első esetben a tanuló pontatlanul másol, azaz betűt téveszt, a másodikban időtartam-jelölési hibát követ el.

A mérőlapon előforduló szavak az alábbi helyesírási hibatípusokra adnak példát:

a) másoláskor:

- a magán- és mássalhangzók időtartamának jelölése
(*autó, szappan, újság, kútja, golyó, menyasszony, diódaráló, szőlőfűrt*)
- a *j* hang kétféle jelölési módja
(*újság, kútja, golyó, mondja, király*)
- a hangkapcsolat jelölése
(*kútja, mondja*)

b) diktálás utáni íráskor:

- a magán- és mássalhangzók időtartamának jelölése
(*ütő, olló, dinnye, szőlő, terítő, hajó, ujj, gally*)
- a *j* hang kétféle jelölési módja
(*vaj, hajó, ujj, király, gally, barátja, tudják*)
- a hangkapcsolat jelölése
(*barátja, tudják*)

A mérés célja annak megállapítása, hogy a tanulók a tanulási folyamatnak mely szintjén állnak. Ennek rögzítése érdekében az alábbi két táblázat elkészítését javasoljuk. Az első az írástechnikai, a második pedig a helyesírási hibatípusokat tartalmazza.

Az írástechnikai hibatípusokat tartalmazó táblázat fejléce:

név	betű- alakítás (hiba- szám)	betűkapcsolás (hiba- szám)	betű- tévesztés (hiba- szám)	betű- kihagyás (hiba- szám)	test- tartás +, -	ceruza- fogás +, -	önkor- rekció +, -

A helyesírási hibatípusokat tartalmazó táblázat fejléce:

név	időtartam-jelölés (hibaszám)		a <i>j</i> hang jelölése (hibaszám)	a hangkapcsolat jelölése (hibaszám)
	magán- hangzó	mással- hangzó		

Az írástechnika jellemzésére kétféle mutatót alkalmazzunk. Az egyik a *hibaszám* (pl.: betűalakítás stb.), a másik viszont két *minőség* (helyes (+) vagy helytelen (-)) érvényességének megállapítása. Ez utóbbiról a megfigyelés során tájékozódhatunk.

A másolás és a diktálás utáni írás mutatóit külön-külön jelölje a pedagógus a táblázatokban. Így arról is tájékozódhat, hogy melyik tevékenység végzése jelent nagyobb nehézséget egy-egy tanuló számára.

Az eredmények rögzítése után a pedagógus pontos képet kap minden egyes tanuló írástechnikai és helyesírási fejlettségéről, s meghatározhatja azokat a konkrét feladatokat, melyeket a korrekció, illetve a további fejlesztés érdekében végeznie, végeztetnie kell.

Mit jelent az írás és a helyesírás együttes gyakorlása második osztályban?

Már az első osztályos tanítási programban leírtuk, hogy az írást és a helyesírást egy időben kell fejleszteni. E két tevékenység ugyanis a kimenet szempontjából egymást kiegészíti, a fejlesztés szempontjából pedig egymást feltételezi. Ennek ellenére első osztályban az írásnak juttattunk nagyobb szerepet.

Második osztályban fokozottabban fenntartjuk az írás és a helyesírás együttes gyakoroltatásáról vallott álláspontunkat. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy második osztályban – mindkét tevékenység vonatkozásában – a gyakorlás legkisebb nyelvi szintje a szó (első osztályban a *betű* volt). Márpedig a szó leírása közben egyidejűleg kell alkalmazkodni írástechnikai és helyesírási normákhoz. Úgy is fogalmazhatnánk tehát, hogy második osztályban sem az írásnak, sem pedig a helyesírásnak nincs prioritása a másikkal szemben. Ezen véleményünket két szempontból kívánjuk még árnyalni:

- a) Az eredményes fejlesztés szempontjából hol a helyesírást, hol pedig az írástechnikát szükséges preferálni. A kész produktumot azonban mindkét esetben össze kell vetni a helyesírási, illetve az írástechnikai normákkal.
- b) Elképzelhető, hogy már második osztályban lesznek olyan gyerekek, akiknek *minden írásproduktuma szép*. Az ő esetükben természetesen a helyesírás fejlesztésére tehetjük a hangsúlyt.

A továbbiakban – csupán didaktikai szempontok miatt – külön-külön írjuk le az írástechnika és a helyesírás fejlesztéséhez javasolt elgondolásainkat.

Az írástechnika fejlesztése

Mi az írástechnika?

Az 1. osztályos programunkban az írástechnika fogalmát így értelmeztük:

„Az írástechnika olyan kézíráshoz kötött tanult mozgás, amelynek birtokában az író egyén (felnőtt és gyerek egyaránt) az írásképpel kapcsolatos normák szerint betűket és írásjeleket tud rögzíteni, valamint a betűket lendületes vonalvezetéssel egymáshoz tudja kapcsolni. Az alakításon és a kapcsoláson kívül képes betűkihagyás („keréppár”), betűtévesztés („kerégpár), betűcsere („kerépkár”), valamint szókihagyás nélkül írni.”

A fenti meghatározás a létrejött írásproduktumot az írás grafematikai oldaláról értelmezi, az írás grafematikai helyességére utal. Az írásképp grafematikai oldalának alakulását azonban kedvezően vagy kedvezőtlenül befolyásolja az *írásmozgás technikai oldala*, azaz az írás létrejöttének *külső körülménye* is. Ez utóbbit három pontban foglaljuk össze Vass Kálmán nyomán.

1. *A testtartás*: Ideális esetben a felsőtest egyenes, a lábfejek egymással párhuzamosan és szilárdan nyugszanak a padlón, a lábszárak függőlegesek s a comb vonalával derékszöget alkotnak. A törzs és a fej enyhén előrehajol úgy, hogy az író szeme 25-30 cm távolságra van az írólaptól.

Fontos követelmény, hogy az asztal és a szék (pad) magassága megfeleljen az író természetének, és az írófelület bal felől kapjon megfelelő megvilágítást.

Az író mindkét alkarja szimmetrikusan, könnyedén az asztalon nyugszik úgy, hogy mindkét könyök kissé kijebb van az asztal lapjának szélénél.

2. *Az íróeszköz fogása*: Az íróeszköznek a kezujjakkal történő rögzítési módja és a rögzítés helye.
3. *Az íróeszköz tartása*: Ez az íróeszköz térbeli elhelyezési módjára utal.

Mit jelent az írástechnika fejlesztése?

Az írástechnika fejlesztése során a tanulók elsajátítják az írás külső körülményeinek helyes módját (technikai oldal), és megtanulnak a normához igazodó betűkialakítással és -kapcsolással – betűkihagyás, betűcsere, betűtévesztés nélkül –, biztos vonalvezetéssel, lendületes és gyors mozgással írni (grafematikai oldal).

Hogyan fejlesztjük a tanulók írástechnikáját második osztályban?

Az előzőkben már szóltunk róla, hogy az első osztályban megismert írástechnikai tevékenységek gyakoroltatását második osztályban továbbra is folytatjuk. E tevékenységek tanításának módját az első osztályos *Tanítási program* tartalmazza. Ezért ezek részletes leírásától most eltekintünk. Helyette összefoglaljuk azokat az írástanítással összefüggő problémákat, amelyeket a pedagógusnak figyelembe kell vennie a tanítás során, s egyben megadjuk tanulótipusonként a fejlesztés lehetséges módját is.

1. Mit jelent a betűcsoportonkénti írástechnikai gyakorlás?

A tanterv a gyakorlás sorrendjét betűcsoportonként közli, s egyben megadja azt is, hogy az adott írástechnikai fejlesztéshez milyen helyesírás szempontú gyakorlás kapcsolódjon. Pl.: az alsó ívelésű betűcsoportok alakításának és kapcsolásának gyakorlása; a kettőzött *t* és az *u, ú, ü, ű, i, í* helyesírásának gyakorlása.

A gyakorlás módja lehet másolás, diktálás vagy akaratlagos írás.

A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód

- ?1 A tanulók egy része – különösen év elején – nem tudja felidézni néhány betű írott formáját. Nekik a pedagógus úgy adjon segítséget, hogy a betűelemek megnevezésével mutassa meg az adott betű írott formáját. A tanulók verbálisan kövessék az írás menetét mindaddig, amíg betűfelismerésük nem válik biztonságossá.
- ?2 Lesznek olyan tanulók is, akiknek betűalakítása erősen eltér a normál betűalaktól. Velük a betű elemzését, vázolását részletesen el kell végezni az első osztályban leírt módon. Az elemzést külön csoportban gyorsan, a hibás és a normál betűalak összehasonlításával végezze a pedagógus annak érdekében, hogy a gyerekek valójában az írást gyakorolhassák.
- ?3 Azoknál a tanulóknál, akiknek írása normához igazodó, írásuk külalakja tetszetős, az írástechnikai elemzést el is hagyhatjuk. Náluk a gyakorlás a helyesírás-tanulás érdekében történjék.

2. Differenciált tanulásirányítás vagy frontális osztálymunka?

Úgy gondoljuk, ha a pedagógus elvégzi a fejezet elején javasolt mérést és az eredményeket tanulóként táblázatba foglalja, akkor a válasz egyértelmű számára: differenciált tanulásirányítás.

Mit is lehet leolvasni a táblázatról? Azt, hogy ki hibázik többször másoláskor és ki a diktálás utáni íráskor. Ezenkívül azt is, hogy ki milyen írástechnikai normát sért meg a legtöbbször.

Ha általában elfogadjuk, hogy minden tanulóval olyan feladatot kell végeztetni, ami fejleszti képességeit, akkor ezt a normát az írás tanulására is alkalmaznunk kell. Márpedig a jól másoló tanulókat nem a másolás, a diktálás után alig hibázó tanulókat nem a diktálás utáni írás, a fejlett önkorigáló képességgel rendelkező tanulókat pedig nem az önkorigálás fejleszti legjobban. Bennük azokat a képességeket kell fejleszteni, amelyek tekintetében

egyelőre lemaradtak a többiektől. Hogy pontosan melyek ezek a képességek, azt év elején a mérés, év közben pedig a szakadatlan, állandó megfigyelés (és persze időről időre a felmérés megismétlése) döntheti csak el. Ezeket nem tudjuk most gyerekenként számba venni. Viszont segítségként megadunk néhány olyan szempontot, amelyek alapján a tanulók közötti különbségek megragadhatók, illetve amelyek alapján különböző csoportokba sorolhatjuk a tanulókat:

- a) az írásmód (másolás, tollbamondás, akaratlagos írás);
- b) az írás mennyisége;
- c) az írás tempója;
- d) az írástechnika fejlettsége:
 - 1 betűalakítás, betűkapcsolás, betűkihagyás, betűcsere, betűtévesztés.

3. A gyakorlási módok egymásra hatása

Törekedjék a pedagógus a változatos gyakorlási módok alkalmazására! Ez két okból is nagyon fontos. Egyrészt, hogy a tanulók ne idegenedjenek el az írástól. Másrészt pedig azért, mert a különböző írástechnikai tevékenységek kölcsönösen „erősítik” egymást. Például, ha a gyerekek a betűket, szavakat másolással írják le először, akkor ugyanazon betűk, szavak emlékképe segítheti őket a diktálás utáni, illetve az akaratlagos írásukban. A diktálás vagy az akaratlagos írás pedig a tanulók öndiktálási képességét fejleszti, s ez a képesség a másoláshoz is elengedhetetlen. Minél fejlettebb ugyanis a tanulók öndiktálási képessége, annál ritkábban kényszerülnek a szavak ismételt elolvasására, s annál nagyobb egységet képesek egyszeri elolvasás után lemásolni.

A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód

74 A *fejletlen írásmozgású* tanulók néhány írástechnikai tevékenységet második osztályban végeznek először. Ilyen pl.: a mondatok diktálás utáni írása vagy a szövegmásolás. Ezeknek a tanulóknak – az első osztályos programban leírt módon – először a tevékenység végzésének módját kell megtanítani.

75 A tanulók egy részénél azt tapasztalhatja a pedagógus, hogy *a másolásban többet hibáznak*, mint a diktálás utáni írásban. Ez érvényes mind az írástechnikára (pl.: betűkihagyás, szókihagyás), mind a helyesírásra (pl.: időtartamjelölés). Ennek az az oka, hogy a gyerekek a másolás során magukra maradnak, figyelmük egy idő után szétszórttá válik (nem tudnak hosszabb ideig a másolásra koncentrálni), valamint zavarhatja őket a másik csoport tevékenysége is. A hibázás oka az is lehet, hogy a tempó gyorsításával felületessé válik az írásuk, a minél több betűszám elérése a céljuk, s a pontosságra kevésbé ügyelnek. Ugyanakkor a diktálásra jobban kénytelenek figyelni, mivel az írás tempóját a pedagógus befolyásolja. Segítséget nyújt számukra még a pedagógussal való közvetlen kontaktus is.

Javasoljuk, hogy a másolás pontossága érdekében, csökkentse a pedagógus a lemásolandó mondatok vagy szöveg mennyiségét. Hívja fel a gyerekek figyelmét arra, hogy a több betűszám teljesítése csak akkor számít jó eredménynek, ha írásuk egyben hibátlan is.

4. Ceruzával vagy tollal írassunk?

Ezt a kérdés két szempontból is figyelmet érdemel. Az egyik a tanulók *írás készségével* függ össze, a másik az írásproduktum *kommunikációs funkciójával* kapcsolatos.

A különböző fajtájú íróeszközök írástechnikai szempontból befolyást gyakorolnak az írásra. A golyóstollal írás meredekebb tartást kíván, mint ami más íróeszközök használatakor szükséges. Emiatt az írás tendenciája állóvá, illetve balra döntötté válik. A golyóstoll merev tartása általában beszűkíti az írásmozgást, rendszerint fokozódik a mozgások függőleges és

vízszintes kiterjedése (az írás nagysága és szélessége) és csökken az írás szabályossága. A mozgás kisiklásai mellett megfigyelhető a vonalvezetés bizonytalansága és az írásnyomás fokozódása is.

Mindezekből azonban nem következik, hogy a tollal való írást második osztályban ne kezdjük el, mivel az íróeszköznek az írásra gyakorolt hatása *elsősorban az író személytől, annak íráskészségétől* függ.

Azt is mondhatjuk, hogy aki már ceruzával tud írni, annak a tollal írás automatikusan képességévé válik. A két tevékenységet egymással párhuzamosan kell végeztetni, tudva azt, hogy a golyóstollal írás – az előbb felsorolt okok miatt – bizonyos mértékig megváltoztatja a tanulók írásproduktumát.

A második szempont az írásproduktum kommunikációs funkciójára utal. Amíg a tanulók az írás során sokat hibáznak, többször kényszerülnek javításra, addig célszerű velük ceruzával íratni. A tollal írás esetén ugyanis kevesebb lehetőség van a javításra, s az sem történhet meg „nyomtalanul”. A tollal írás tehát végleges írásproduktumnak számít.

A kétféle íróeszköz használatát meghatározza az is, hogy a szöveget önmagunknak vagy másnak szánjuk. Például egy levelet nem illik ceruzával írni, de abban áthúzások, javítások sem lehetnek.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?6 A tanulók egy része nem szívesen ír tollal, mivel íráskészsége még nem fejlett annyira, hogy ne ejtsen hibát. Velük a tollal írást a pedagógus később kezdje el, s először azoknál a tevékenységeknél alkalmazza, amelyeket biztonságosan végeznek.

?7 Lesznek olyan gyerekek is, akik nehezebben tudnak írni tollal, mint ceruzával. Ebből következik, hogy írástempójuk is lassúbb lesz. Ők a gyakorlás során felváltva használják a ceruzát és a tollat.

A tanulásirányítás normái

0 Csak azokkal a tanulókkal írasson a pedagógus tollal, akiknek íráskészsége ezt megengedi.

1 Ne követelje meg a pedagógus, hogy a gyerekek minden írástevékenységet tollal végezzenek.

2 A gyakorlás során a kétféle íróeszköz használata közti különbséget nem tudatosítjuk. Arra viszont felhívjuk a tanulók figyelmét, hogy a tollal írás felelősséggel jár, hiszen a tévesztésnek nyoma marad, ezért ez az írás nagyobb pontosságot, több figyelmet követel.

5. Mit jelent a helytelen testtartás és ceruzafogás?

A testtartással és a ceruzafogással kapcsolatos követelményeket már az írástechnika fogalmának leírásakor megadtuk. Most azokra a hibalehetőségekre hívjuk fel a pedagógusok figyelmét, amelyeket a gyerekek írás közben gyakran elkövetnek. Az írástechnikai szabályok megsértésének főbb fajtái a törzs, a fej tartásával, a karok és az íráshordozó (füzet) elhelyezésével, a ceruza fogásával és tartásával kapcsolatosak.

A testtartás hibái: a törzs túlzott előredöntése úgy, hogy a mell az asztalra támaszkodik; a törzs távol tartása az asztaltól, hátra- vagy oldalra görbítése, a fej előreahajtása, elfordítása, a lábfejek megtámasztásának hiánya s mindezek kombinációi. Gyakori, hogy a bal kéz nem vesz részt az írásban, a kar nincs az asztalon, vagy csak az ujjak nyugszanak az asztallapon.

A test helytelen tartása egyrészt mechanikusan gátolja az írásmozgást (pl.: a mell asztalhoz támasztása megköti a váll és az alkar mozgását, s ez befolyásolja a sorok hosszát), másrészt pedig felesleges izomcsoportokat von be az írásmunkába, ami gyors fáradtsághoz vezet.

Az íróeszköz fogásának gyakran előforduló hibái: a középső ujjpercek erősen hajlítotak vagy az ujjak csaknem nyújtottak. Ez lényegesen befolyásolja az ujjak mozgékonyágát, ugyanakkor meghatározza az íróeszköz tartását is.

Az íróeszköz szabálytalan fogása gyakran párosul erős fogásnyomással, ami kizárja a differenciált írásnyomást, s az írásmozgás elgörcsösödését okozhatja.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?8 A legtöbb tanulónak írás közben helytelen a testtartása. Ennek „objektív” és „szubjektív” okai is lehetnek.

„Objektív” okon értjük azt, amikor pl.: a gyerekek nem ér le a lába a földre írás közben, mert magas a széke; a karját nem tudja megfelelően kitámasztani, mert az asztal lapja túl magas; nem kap elég fényt az írófelület, ezért az egész test a fényforrás irányába „elhajlik”. Az „objektív” okok erősen befolyásolják a gyerekek egész „magatartását”, ezért a pedagógus igyekezzon ezeket az okokat megelőzni, illetve megszüntetni.

?9 A „szubjektív” okok közé soroljuk azokat az eseteket, amelyek a tanulók helytelen szokásainak, illetve a pedagógus elnéző magatartásának a következményei. Ezek az alábbi esetek lehetnek pl.: a tanuló hamar elfárad az írástól, és „elfekszik” a padon: nem alakult ki nála az íráshoz szükséges helyes testtartás szokása, mivel más tevékenységeit is padra fekve végzi (olvasás, rajzolás). Ezeket a tanulókat a pedagógus minden írástevékenység megkezdése előtt és közben is figyelmeztesse a helyes testtartásra.

A tanulásirányítás normái

3 A helyes testtartással kapcsolatos követelményeket nem önmagukban gyakoroltatjuk, hanem a különböző írástevékenységek végzése közben.

4 Csak akkor válik a tanulók szokásává a helyes testtartás és ceruzafogás, ha a pedagógus minden írástevékenység alkalmával megköveteli ezeket.

Megjegyezzük, hogy a testtartás és ceruzafogás helytelen formái közül elsősorban az előbbi a jellemző a tanulóokra második osztályban. Ennek az az oka, hogy a ceruzafogás és -tartás helyes módját optimális esetben a gyerekek már első osztályban elsajátították. Ugyanakkor a helytelen testtartás a megnövekedett írástevékenység következménye lehet.

6. Mit jelent az írástempó fejlesztése?

Ahhoz, hogy a tanulók az írást eszközként alkalmazzák, olyan fejlett íráskészséggel kell rendelkezniük, amely lehetővé teszi számukra a gyors tempóban történő, normához igazodó írást. Az írás gyorsasága két szempontból értelmezhető: a *sebesség* az íróhegy által időegység alatt megtett utat, a *tempó* az időegység alatt leírt írásjelek számát jelenti. Az írás gyorsaságán azonban rendszerint a tempót értjük. Az írás átlagos gyorsasága (tempója) felnőttek írásában percenként kb. 60-80 betű. Az írásmozgás gyorsításával csökken az írófelületre ható mozgások megszakítása, nő az írás kötöttsége, egyben csökken az írásnyomás nagysága. A sebesség fokozásával mind jobban nő az írás jobbra döntése, és más szempontból is csökken az írás grafematikus helyessége.

Az írás tempójának gyorsítása azonban nem vezet feltétlenül a betűalakok torzításához. A gyors tempójú írás is lehet szabályos. *Az írás gyorsításának képességét és az írásnyomás nagyságát az határozza meg, hogy milyen fokon alakult ki az íráskészség.* Ebből következik, hogy a tempófejlesztést csak azokkal a tanulókkal szabad elkezdni, akiknek íráskészsége megfelelően fejlett. A kevés írásgyakorlattal rendelkező tanulók a szabályos betűalak megtartása érdekében fokozzák az írásnyomást, írásuk merevvé, görcsössé válik. Ez az írásmód később szokásként rögzíődhet, s az írás a lassú tempóhoz és más, negatívan értékelt mozgáshoz kötődik.

A tempófejlesztés módját az első osztályos *Tanítási program* tartalmazza. Kiegészítésként megjegyezzük, hogy szavak helyett mondatokat másoltasson a pedagógus a helyesírás-tanulás érdekében. Így a tempófejlesztéssel párhuzamosan gyakoroltathatja még a mondatkezdő nagybetű, a mondatközi és a mondat végi írásjelek helyesírását is.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?10 A *fejletlen írásmozgású* tanulók első osztályban még nem végeztek tempófejlesztő gyakorlatokat. Nekik a pedagógus először mutassa meg a tempófejlesztés módját, s csak akkor kezdje el a gyakoroltatást, ha a tanulók minden betűt biztonságosan le tudnak írni, illetve ha olvasási készségük is elég fejlett.
- ?11 Már utaltunk arra, hogy a golyóstoll használata az írástempó csökkenését eredményezheti. E *lassúbb írástempó* azonban *csak átmeneti*. Ha a tanulók a tollal való írásban is jártasságra tesznek szert, akkor írásuk tempója tovább fokozható.
- ?12 A tanulók egy része a tempófejlesztés során a minél több betűszám elérésére törekszik, s *elhanyagolja a pontos írást*, illetve a normákhoz igazodó betűalakítást. Ezeknek a tanulóknak a munkáját úgy értékelje a pedagógus, hogy minden esetben hangsúlyozza az írás pontosságának és külsőalakjának elsődlegességét a gyors tempóval szemben.

A tanulásirányítás normái

- 5 A mondatokat, illetve a szöveget másolás előtt a gyerekek legalább egyszer olvashassák el!
- 6 Tempófejlesztő gyakorlatokat legalább hetente egyszer végeztessen a pedagógus.
- 7 Jó teljesítményként ne csak a magas betűszámot elérő tanulók munkáját értékelje a tanító, hanem azokét is, akiknél fejlődés látható az előző órai munkájukhoz képest.

A helyesírás tanítása második osztályban

Második osztályban a következő szempontokat kell érvényesítenie a pedagógusnak a helyesírás tanításakor:

- a) folytatódjon az első osztályban megalapozott helyesírási szabálytanulás és helyesírási elemzőképesség, illetve az önkorrektív képesség fejlesztése;
- b) a gyerekek számukra új helyesírási tudnivalók tanulását is elkezdjék;
- c) a fejlesztés intenzív legyen (ennek tartalmáról később részletesen is szólunk).

Első osztályban a helyesírás tanulása csak néhány kérdésre korlátozódott. Elkezdtek ugyanis tanítani az időtartam-jelölést, de a gyerekek nagy része még nem ejtette helyesen a hangok időtartamát. Hozzáfoglunk az elválasztás tanításához is, de a gyerekek még nem tudták biztonságosan megkülönböztetni a magánhangzókat a mássalhangzóktól. Tanítani kezdtük az összeolvadást, de a tanulók még nem tudták, hogy melyik a szó töve és melyik a toldalék.

Akkor hogyan tanítottuk első osztályban a helyesírást? Elsősorban *mintakövetéssel*. Nem tisztáztuk, nem tisztázhattuk, hogy mit miért úgy kell írni, ahogy kell, csak megmutattuk. A gyerekek pedig a gyakorlás közben vagy eltalálták a helyes megoldást, vagy nem. A jó megoldást megerősítettük. A megerősítések számától függött, hogy a gyerekek a következő feladatot helyesen vagy helytelenül oldották-e meg.

Második osztályban a tudatos helyesírás tanulásának feltételei az alábbiak:

- 1 egyre biztonságosabban írnak a gyerekek;
- 2 a helyesírás-tanulást megalapozza a nyelvtan tanulása;
- 3 egyre fejlettebb lesz a tanulók helyesejtése is.

Tehát egyre dominánsabb szerepet kaphat második osztályban a „*belátásos tanulás*”.

A „belátás” azonban a tanuláshoz csak az egyik feltétele. Ezt számtalan célirányos, problémaorientált, tehát *intenzív* gyakorlásnak kell követnie. Most vegyük sorra, mit is jelent az intenzív helyesírás-gyakorlás!

- a) A gyakorlásnak *célirányosnak* kell lennie, azaz minden tanulónak tudnia kell, hogy milyen helyesírási tudnivaló gyakorlását fogja végezni és miért.
- b) A *problémaorientált* gyakorlás az azt értjük, hogy azokat a helyesírási eseteket kell a tanulókkal gyakoroltatni, amelyek valójában nehézséget jelentenek számukra.
- c) Az előző pontban leírtakból szükségképpen következik, hogy a gyakorlásnak *differenciáltnak* kell lennie.
- d) De nem elég csak differenciálni, a feladatoknak „személyre szabottaknak” kell lenniük, azaz minden tanulónak az *optimális terhelését* kell biztosítanunk. (Optimális terhelésen – egy kicsit leegyszerűsítve – azt értjük, hogy a feladat nehéz ugyan a gyerek számára, de egy kis erőfeszítéssel meg tudja oldani.)
- e) Végül a gyakorlás akkor válik intenzívvé, ha azt *gyakran* és *rendszeresen* végeztetjük a tanulókkal.

A továbbiakban a második osztályban tanítandó helyesírási tudnivalókat vesszük sorra. Közöttük természetesen lesznek olyanok is, amelyeket már első osztályban elkezdünk tanítani. Ezekhez kiegészítéseket fűzünk. A második osztályban tanítandó helyesírási tudnivalók javasolt tanítási stratégiáit viszont igyekszünk részletesen leírni.

1. A magán- és mássalhangzó-időtartam jelölésének gyakorlása

Mint tudjuk, az időtartam helyes jelölésének alapvető feltétele a tanulók beszédhallásának fejlettsége. Ez általános érvényű, tehát második osztályra is igaz. Az időtartam-jelölés eredményessége azonban a különböző írásmódok függvényében is eltérést mutathat. A legjobb teljesítményt a diktálás utáni írás alkalmával várhatjuk. Ennek az az oka, hogy a tanulók már „meghallják” és meg tudják különböztetni a rövid és a hosszú hangokat, s ezek írásbeli jelölésére is képesek. A másolás során azonban még hibázhatnak. Ennek oka azonban a másolási szokásukban keresendő. A legtöbb időtartam-jelölési hiba a tanulók akaratlagos írásában fordul elő. Egyrészt azért, mert itt önmaguknak diktálják a leírandó szavakat, s ez nem biztos, hogy a helyesejtési normáknak megfelelő. Másrészt azért, mert ennél az írásmódnál egyéb képességüket is mozgósítaniuk kell a gyerekeknek (pl.: szövegalkotás).

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?13 A második osztályban még előfordul, hogy a tanulók helyesejtése nem elég fejlett ahhoz, hogy a hangok időtartamát biztonságosan tudják differenciálni. Ezért ezekkel a tanulókkal az időtartamgyakorlatokat kis csoportban minden órán gyakoroltatni kell.
- ?14 Számolnunk kell azzal is, hogy a tanulók egy része a helyesejtési gyakorlatok közben hibátlanul ejti az időtartamot, írás közben azonban mégis hibázik. Ebben az esetben azt javasoljuk, hogy azokat a szavakat írják le a tanulók, amelyeken előzőleg már gyakorolták a helyes kiejtést.

?15 Előfordulhat, hogy egyes szavak helyi „tájnyelvi” ejtése eltér a köznyelvi kiejtéstől. (pl.: *posta* helyett „*pósta*”, *szőlő* helyett „*szöllő*”). Ezeknek a szavaknak az írása különösen nehéz a tanulóknak. Az ilyen típusú problémákat a pedagógus nagy empátiával kezelje, mivel a hibázás nem a tanulók figyelmetlenségének a következménye.

2. A *j* hang kétféle jelölésének gyakorlása

Mint már az első osztályos programban is leírtuk, a *j* hang kétféle jelölési módja sok nehézséget okoz a tanulóknak, mivel a helyes írásmód sem a helyes kiejtéshez, sem a nyelvtani ismeretekhez nem köthető. A gyakorlásra azokat az eljárásokat javasoljuk, amelyeket már első osztályban megadtunk. A lehetséges tanulótípusok és a tanulásirányítás normái is változatlanok. Ezért ezek részletes leírásától most eltekintünk (vö. *Tanítási program* 1. osztály).

3. Az összeolvadás és a hasonulás jelölésének gyakorlása

Az *összeolvadás* hangkapcsolati törvényszerűség, amely abban áll, hogy két egymás mellé kerülő mássalhangzó helyett egy harmadik, új mássalhangzót *ejtünk*. Az így keletkezett mássalhangzó rendszerint hosszú, és nem azonos az eredetiek egyikével sem (pl.: *bot + ja = botja*). Az összeolvadást írásunk nem jelöli.

A *hasonulás* is hangkapcsolati törvényszerűség.

Beszélhetünk *részleges* és *teljes* hasonulásról. A *részleges* hasonulás történhet *zöngéesség szerint* (pl.: *dobtam, néztük*) és *a képzés helye szerint* (pl.: *színpad, ellenben*). A *részleges* hasonulást írásban nem jelöljük. A *teljes* hasonulás lehet *írásban jelölt* (*kard + -val = karddal; szép + -vé = széppé; mos + -j = moss*) és *írásban nem jelölt* (*ház + sor = házsor; hagy + -ja = hagyja*).

Második osztályban a hangkapcsolati törvények közül a „mássalhangzók összeolvadása” és az írásban nem jelölt teljes hasonulás tanítására kerül sor.

A hangkapcsolati törvényszerűségek bemutatását első osztályban már elkezdtük, a gyakorlást második osztályban tovább folytatjuk.

Első osztályhoz képest azonban *alapvető különbség lesz a tanítás és a gyakorlás módjában*. A különbséget a tanítás feltételeinek megváltozása okozza. Melyek ezek a feltételek?

- a) A tanulók a nyelvtan tanulása során meg tudják különböztetni a magánhangzókat és a mássalhangzókat.
- b) Nyelvtani ismereteik alapján képesek a szótó és a toldalék felismerésére és megnevezésére.

E két tényező miatt a minta utáni tanulást felváltja a tudatos, elemzésen alapuló tanulás. Ez azt jelenti, hogy első osztályban több példa bemutatása után megneveztük a jelenséget (pl.: összeolvadás), majd közöltük a helyes kiejtés és a helyes leírás módját. Ezt az eljárást minden esetben megismételtük, amikor a tanulóknak hangkapcsolatot tartalmazó szavakat kellett leírniuk. Második osztályban a tanítás és a gyakorlás alkalmával építünk a tanulók nyelvtani ismereteire is.

Felhasználható taneszközök:

- 1 Demonstrációs táblák: összeolvadás;
írásban nem jelölt teljes hasonulás

–2 Feladatgyűjtemény 2. osztály
–3 Nyelvtan, szöveg, helyesírás az ált. isk. 2. osztálya számára

Célszerű külön tanítani az összeolvadást és külön a hasonulást. A bemutatás módja azonban megegyezik, ezért egy tanítási módot adunk meg.

A tanítást két szakaszban végezzük:

- a) megnevezzük a jelenséget és bemutatjuk az elemzés módját,
- b) gyakoroltatjuk a helyesírást.

A tanítás szakaszai

a) A tanítás első szakasza a terminus bevezetését jelenti annak érdekében, hogy a gyakorlás során a jelenséget a pedagógus is és a gyerekek is meg tudják nevezni. A jelenség (összeolvadás, hasonulás) nem új a gyerekeknek, hisz első osztályban a helyesírásukat és helyesejtésüket már gyakorolták.

b) Olvassák le a gyerekek a demonstrációs tábláról a helyesejtést tükröző toldalékolt szavakat.

c) Hasonlítsák össze az ejtést és az írást tükröző szóképet.

d) Közölje a pedagógus a gyerekekkel, hogy ezt a jelenséget összeolvadásnak (illetve hasonulásnak) nevezzük.

(Ezeket a lépéseket végeztettük el első osztályban is!)

4. Keressék meg a gyerekek minden egyes szóban a szótövet és a toldalékot.

5. Jelöljék a szótövek utolsó, illetve a toldalékok első betűjét.

6. Nevezze meg a pedagógus a szótő utolsó és a toldalék első betűjét. E két egymás mellett álló mássalhangzó helyett egy harmadik, új mássalhangzót ejtünk. Az összeolvadást írásunk nem jelöli, ezért külön meg kell tanulni a kérdéses szavak helyesejtését és helyesírását.

A hasonulás tanítása alkalmával a 6. pont így módosul:

Nevezze meg a pedagógus a szótő utolsó és a toldalék első betűjét. E két egymás mellett álló mássalhangzó úgy hat egymásra, hogy a kiejtés során az egyik hang teljesen hasonlóvá válik a másikhoz. Írásunk azonban ezt sem jelöli.

(Az *írásban jelölt* teljes hasonulást tartalmazó szavak elemzésére második osztályban nem térünk ki. Azok helyesírásának gyakoroltatását az időtartam-gyakorlatok végeztetésével biztosítjuk.)

b) 1. A demonstrációs táblákat a pedagógus gyakran, tréningyszerűen olvastassa le, s közben használja és használtassa a terminusokat.

2. A gyakorlás ne csak a szavak leírásából álljon, hanem indokolják is meg a tanulók a helyes írásmódot. Ugyanis ennek segítségével érhető el, hogy a nem gyakorolt szavakat is helyesen tudják majd leírni. Az indoklás azonban gyors legyen, ne helyettesítse a helyesírás gyakorlását, csak egészítse ki azt.

A további gyakorlásra felhasználhatók a tankönyv feladatai és a *Feladatgyűjtemény Feladatok a helyesírás gyakorlásához* című fejezete.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?16 A tanulók egy része a szavakat a kiejtésnek megfelelően írja le. Velük minden alkalommal el kell végezni az elemzést, azaz a szavakat szótőre és toldalékokra kell bontaniuk, majd a szót helyes ejtéssel is fel kell olvasniuk.

?17 Lesznek olyan gyerekek is, akik az elemzést jól végzik, az írás során azonban mégis a kiejtést követik. Nekik úgy segíthet a pedagógus, hogy felhívja a figyelmüket arra, hogy írás előtt *önmagukban* végezzék el az elemzést.

A tanulásirányítás normái

- 8 A pedagógus minden hangkapcsolatot tartalmazó szót helyesen ejtsen!
- 9 A tévesztő gyerekekkel szemben ne legyen türelmetlen a tanító, inkább segítse őket.

Az elemzést kezdetben a gyerekek nem tudják gyorsan, összefüggően elmondani, ezért a pedagógus többször adjon erre mintát a következő módon:

Az *adja* szóban a szótő az *ad*, a toldalék a *-ja*. A szótő utolsó és a toldalék első hangja – a *d* és a *j* – helyett hosszú *gy* hangot ejtettem. Ezt összeolvadásnak hívjuk, amit írásunk nem jelöl. Ezért így írom: *adja*, így ejtem: „*aggya*”.

Vigyázzon a pedagógus, hogy az összeolvadás és az írásban nem jelölt teljes hasonulás terminusokat ne cserélje föl, s azok pontos használatát a tanulóktól is követelje meg.

4. Az elválasztás gyakorlása

Az elválasztás gyakorlása nem új a tanulók számára, hiszen annak módját már első osztályban bemutattuk, s a gyakorlást is elkezdtük. Felhívjuk azonban a pedagógusok figyelmét arra, hogy az első osztályban végzett gyakorlatok alapján a tanulók még nem tudják a szavakat minden esetben helyesen elválasztani. A hibázások nagy száma különösen akkor figyelhető meg, amikor a gyerekek nem elválasztásos feladathelyzetben bontják szótagokra a szavakat, hanem más jellegű írástevékenység végzése során. Ilyenkor ugyanis addig írják a betűket, ameddig hely van a sorban.

Második osztályban az elválasztás valamennyi esetét intenzíven gyakoroltatjuk.

Ez a gyakorlás két szempontjából jelent novumot az első osztályhoz képest.

- a) Megnövekedett a gyakorlásra szánt idő.
- b) Fejlődött a gyerekek elemzőképessége is. Ez utóbbin azt értjük, hogy nagyobb biztonsággal tudják elkülöníteni a magánhangzókat a mássalhangzóktól. Ezért megvan a lehetőségünk arra, hogy az elemzést így végezzük:
- c) Keressétek meg a szavakban a magánhangzókat jelölő betűket!
- d) Figyeljétek meg, hogy a két magánhangzót jelölő betű között hány mássalhangzót jelölő betű van!
- e) A pedagógus fogalmazza meg az elválasztás különböző eseteire vonatkozó helyesírási szabályokat!

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?18 A tanulók többsége a szabály reprodukálása nélkül is képes a szavak helyes elválasztására. Tőlük a szabály megfogalmazását csak abban az esetben kérjük, ha az elválasztásban hibáznak.

?19 Az is előfordul, hogy a szabályt hibátlanul „fölmondják” a tanulók, de annak alkalmazásában bizonytalanok. Itt a megoldás a szavak szóbeli és írásbeli szótagolásának gyakorlása.

A tanulásirányítás normái

10 A gyakorlás intenzív legyen!

11 A gyakorlást differenciáltan, a tanulók egyéni képességeinek megfelelően kell végezni. Ezen azt értjük, hogy azok a tanulók végezzék, akiknek valójában nehézséget okoz a szavak helyes elválasztása.

12 Az elválasztás szabályait a tanulóknak nem kell fölmondaniuk, azokat kikérdezni fölösleges. A szabály megfogalmazására ugyanis csak azért van szükség, hogy annak általános érvényességét minden konkrét esetre alkalmazni tudják.

5. Az összetett szavak elválasztása

Ezt a tevékenységet második osztályban kezdjük tanítani és gyakoroltatni.

A tanítás feltétele, hogy a tanulók ismerjék fel az összetett szavakat. A tanításhoz felhasználható taneszköz a 2. osztályos *Feladatgyűjtemény* és a *Nyelvtan, szöveg, helyesírás* című tankönyv.

A tanítás szakaszai:

- a) Az összetett szavak határainak megállapítása és a szabály megfogalmazása.
- b) Az elválasztás gyakorlása.

a) 1. Olvassák el a tanulók a táblára írt összetett szavakat.

2. Bontsák álló egyenessel egyszerű szavakra.

3. Mutassa be a pedagógus az elválasztás módját.

4. Fogalmazzák meg a szabályt: az összetett szavakat nem a szótagok, hanem az összetételt alkotó szavak határain választjuk el.

b) A gyakorlás akkor lesz igazán fejlesztő, ha összekapcsoljuk az egyszerű és az összetett szavak felismerésének a gyakorlásával. Tehát a szavak szerkezeti szempontú elemzése minél többször járjon együtt az elválasztás gyakorlásával.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?20 Ha a tanulók az összetett szavakat is a szótagolás szabályai szerint választják el, akkor először a szóösszetételt alkotó szavak határait kell megkeresíteni velük.

A következőkben azoknak a helyesírási kérdéseknek a tanítási módjával foglalkozunk, amelyek a második osztály számára új tevékenységet jelentenek. Megjegyezzük, hogy valamennyi tevékenység megkezdésére az ad lehetőséget, hogy a gyerekek a nyelvtan tanulása során megszerezték az elemzéshez szükséges ismereteket. Hiszen ezeket az ismereteket többek között épp a szóban forgó helyesírási tudnivalók bevezetése érdekében tanítjuk második osztályban.

6. Az összetett szavak helyesírásának tanulása

Az összetett szavak általában úgy keletkeznek, hogy a mondatban gyakran egymás mellett álló, egymással szorosabban összefüggő szó szerkezetek a nyelvhasználat során egyetlen szóvá forrnak össze. (Pl.: *háziasszony, függönykarika, ceruzahegy, mosógép.*) A két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének összege. Ezt érzékeltetjük a tagok egybeírásával. (Pl.: a *víziló* víziállat ugyan, de nem ló.)

Az összetett szavak az őket alkotó elemek közti viszony szempontjából lehetnek *mellérendelő* (pl.: *néha-néha*) vagy *alárendelő* (pl.: *erdőkerülő*) kapcsolatban. A mellérendelő szóösszetételek ellentétes vagy hasonló jelentésű szavakból állnak. Az alárendelő szóösszetétel előtagja az utótagnak alanya (pl.: *madárlátta*), tárgya (pl.: *szófogadó*), határozója (pl.: *helyreállít*) és jelzője (pl.: *sötétkék*) lehet.

A tanítás szempontjából 2. osztályban az alárendelő szóösszetételek közül minket csak a birtokos jelzős viszony érdekel, ezért az összetett szavak helyesírásának egyéb eseteitől most eltekintünk. (Azok tanítására 3. és 4. osztályban kerül sor.)

A tanításhoz felhasználható taneszközök:

- 1 *Átalakítás II.* című transzparens
- 2 *Nyelvtan, szöveg, helyesírás* az ált. isk. 2. osztálya számára
- 3 *Feladatgyűjtemény 2. osztály*

A tanítás kiegészíthető: olvasás- és hangsúlygyakorlással, az összetett szavak elválasztásának gyakoroltatásával.

A tanítás feltétele: ismerjék fel a tanulók a szószerkezeteket és a szóösszetételeket, illetve legyenek képesek az átalakítás műveletét elvégezni.

A tanítás szakaszai:

- a) a birtokos jelzős szószerkezetek átalakítása szóösszetételekké, majd a helyesírási szabály megfogalmazása.
 - b) az összetett szavak helyesírásának gyakorlása.
- a) 1. Olvassák el a tanulók az *Átalakítás II.* transzparens első oszlopát úgy, hogy a második oszlopot takarja le a pedagógus.
 - 2. Állapítsák meg a tanulók, hogy ezek szószerkezetek, s a szószerkezetek tagjai között birtokos viszony van.
 - 3. Végezzék el a gyerekek az átalakítást szóban, majd mutassa meg a pedagógus a transzparens második oszlopát.
 - 4. Figyeltesse meg a tanító a szószerkezetek és a szóösszetételek írott formája közötti különbséget.
 - 5. Fogalmazzák meg a szabályt: a jelöletlen birtokos jelzős összetételek tagjait mindig egybeírjuk.
- b) A gyakorlás során is gyakran végeztesse a pedagógus az előzőekben leírt elemzést annak érdekében, hogy azt a tanulók önállóan is képesek legyenek alkalmazni írástevékenységük során.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?21 A gyerekek az átalakítás műveletét könnyen megtanulják és elvégzik, a helyesírás gyakorlása során azonban már kevésbé tudják ezt alkalmazni. Javasoljuk, hogy az átalakítás gyakorlása közben is írassa le a pedagógus a szószerkezeteket és a szóösszetételeket. A leírás után az ellenőrzés foglalja magában a helyes írásmód megbeszélését is.

?22 A többszöri gyakorlás eredményeként feladathelyzetben helyesen írják le a tanulók a szószerkezeteket és a szóösszetételeket. A fogalmazások leírása során azonban még sokat hibáznak. Ebben az esetben azt javasoljuk, hogy a pedagógus a hibás eseteket gyűjtse össze, és azokat külön csoportban elemeztesse a hibázó gyerekekkel.

7. A mondatvégi írásjelek helyesírásának gyakorlása

E tudnivalók tanítása lényegileg már akkor elkezdődött, amikor a mondatfajtákat kommunikációs szempontból elemeztük. Tudniillik az elemzéssel párhuzamosan, mintegy az elemzés céljaként azonnal *konkretizáltattuk az ismereteket a helyesírásra*. Vagyis a megtanult ismeretek birtokában (kijelentő mondat, tehát a végére pontot kell tenni stb.) helyesírási feladatokat is megoldottunk.

A fentiekből pedig az következik, hogy a mondatvégi írásjelek helyesírásának tanítása most már nem más, mint a helyesírás gyakorlásának a megszervezése. Természetesen ennek az a *feltétele*, hogy a gyerekek többé-kevésbé pontosan tudják felismerni és megnevezni a különböző mondatfajtákat.

A mondatfajták helyesírásának gyakorlását viszont *kiegészíthetjük* a hangsúlygyakorlatokkal, az írás gyakorlásával, valamint a fogalmazás tanításával.

Ha a fent közölt feltétel teljesül, akkor a gyakorlást a következő módon irányíthatjuk:

- a) Olvassátok el a táblán lévő szöveget! (A gyakorlás szempontjából tanulságos szöveget válogathatunk egyrészt a feladatgyűjteményből, másrészt pedig a tanulók által készített fogalmazások közül.)
- b) Másoljátok le a szöveget úgy, hogy tegyétek ki a megfelelő mondatvégi írásjelet is!
- c) Ha az ellenőrzés során kiderül, hogy a gyerekek tévesztettek, akkor a mondatokat a bennük lévő kommunikációs szándék szempontjából lehet elemezni, és az elemzés során lehet eldönteni, hogy melyik típusú mondatot melyik írásjellel kell lezárni.

A tanulásirányítás normái

- 13 A mondatvégi írásjelek helyesírásának gyakorlása szövegkörnyezetben történjék!
- 14 A diktálás során a pedagógus pontos hanglejtéssel érzékeltesse a mondatok kommunikációs funkcióját!
- 15 A gyerekeknek nem kell szabályt megtanulniuk, feladatuk a különböző típusú mondatfajták felismerése és a mondatot záró írásjelek helyes alkalmazása.

8. A mondatközi írásjelek helyesírásának gyakorlása

Az alaphelyzet hasonló ahhoz, mint amit a mondatvégi írásjelek helyesírásának gyakorlása kapcsán leírtunk. Vagyis: a gyerekek a predikatív szerkezetet, az egyszerű és az összetett mondatokat és a halmozott mondatrészeket a nyelvtan tanulása során megismerik. Az ismeretszerzéssel párhuzamosan pedig sor kerül – hisz az ismeretszerzés is ezért történt – a helyesírás (a mondatközi írásjelek helyes alkalmazásának) tanulására, gyakorlására is. Elmondhatjuk tehát, hogy a mondattagolás gyakorlásának a *feltétele* az egyszerű és az összetett mondatok felismerése és megnevezése.

A gyakorlás *kiegészíthető* azonban az egyszerű és az összetett mondatok, a predikatív szerkezet és a halmozott mondatrészek felismerésének további gyakorlásával, valamint a hangsúly, a hanglejtés és a fogalmazás tanulásával egyaránt.

A fent leírtakból következik, hogy a mondatközi írásjelek helyesírásának gyakoroltatása során azt az eljárást követjük, amit az ehhez kapcsolódó nyelvtani ismeretek tanítása során megadtunk. Ezért ennek leírásától itt eltekintünk.

A helyesírási hibák javításának gyakorlása

A helyesírási hibajavítás célját és módjait már leírtuk az első osztályos programban. Most csak a következőkre hívjuk fel a figyelmet:

1. A hibajavítás a helyesírás képességének fejlesztésén túl a tanulók, helyesírási beállítódását is fejlesztheti. Erre pedig azért van szükség, mert a hibát nem csupán a képesség hiánya okozhatja, hanem az „írásfegyelem” hiánya is. Márpedig ez utóbbi a rossz beállítódás eredménye. A hibajavítás viszont „rákényszeríti” a tanulót arra, hogy helyesírási szempontból kritikusan figyelje saját és mások írásproduktumát.

2. A tevékenységet két feladathelyzetben gyakoroltatjuk.

a) Az első, amikor a tanító – a *Feladatgyűjtemény*ből és a tanulók fogalmazásaiból – helyesírási hibákat tartalmazó szavakat, mondatokat, szöveget válogat, és ezeket *tréningszerűen* javíttatja a gyerekekkel, illetve a gyerekek egy csoportjával.

b) A másik feladathelyzet az, amikor a gyerekekkel a *saját* írásproduktumukat javíttatjuk ki helyesírási szempontból.

Mindkét megoldásra érvényes, hogy minden egyes hibát a kérdéses problémához tartozó „feltételekre” támaszkodva kell kijavítani. Vagyis az időtartam-jelölési hiba során a helyesejtés, a hangkapcsolat hibás jelölése során a helyesejtés és az elemzés, a mondattagolási hibák esetében pedig a nyelvtani ismeretek aktualizálása segíthet. Nézzünk két konkrét példát is!

1. „Szöllő”

a) *Olvasd el a szót helyes ejtéssel!* (Ha nem jó, akkor a pedagógus ejtse ki helyesen, de ismételtesse meg a gyerekekkel is.)

b) *Melyek a szó hosszú hangjai?*

c) *Hogyan jelöljük őket írásban?*

d) *Melyek a szó rövid hangjai?*

e) *Ejtsd ki a szót ismét helyesen!*

f) *Írd le a szót helyesen!*

2. Az összetett szavak hibás elválasztásának javítása

a) *Olvassátok el az alábbi szótagokra a bontott szavakat a szótaghatárok érzékeltetése nélkül!*

„va-su-tas”, „ker-taj-tó”, „me-gi-szom”

b) *Nevezzétek meg a szavakat szerkezetük szempontjából!*

c) *Jelöljétek álló egyenessel a szóösszetétel határát!*

d) *Milyen helyesírási szabály érvényes ezeknek a szavaknak az elválasztására?*

e) *Miért hibás a fenti szavak elválasztása?*

f) *Mondjátok ki a szavakat helyesen szótagolva!*

g) *Írjátok le a szavakat helyesen elválasztva!*

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?23 A tanulók általában szívesen végzik a hibajavításos feladatokat. Ebben a tevékenységben gyakran jobb teljesítményt is nyújtanak, mint a más jellegű gyakorlatok végzése során.
- ?24 Arra is számíthatunk azonban, hogy néha a jó megoldásokat is „kijavítják” a gyerekek. Ezért célszerű velük előzően közölni a hibázások számát s azt, hogy milyen típusú hibára számíthatnak.
- ?25 Saját írásuknak javítását nehezebben tudják végezni a gyerekek. Ezért javasoljuk, hogy ezt a korrekciót kezdetben mindig a pedagógussal együtt végezzék.

A tanulásirányítás normái

16 Csak olyan típusú hibák javítását végeztesse a pedagógus, amelyeket a tanulók előzetes ismereteik alapján képesek megoldani.

17 Ne zsúfoljuk a hibákat! Ez azt jelenti, hogy egy szóhalmaz csak egy vagy két típusú helyesírási hibát tartalmazzon.

18 A jól olvasó gyerekek a hibajavítást a *Helyesírási szabályzat* segítségével is végezzék. A javítás történhet akár a szótár, akár a szabályzat felhasználásával.

Felhasznált irodalom

FÁBIÁN PÁL–GRAF REZSŐ–SZEMERE GYULA: *Helyesírásunk*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 253 p.

VASS KÁLMÁN: *A kézírás vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973. 511 p.

VIRÁGVÖLGYI PÉTER: *A kézírásról*. (Morfológiai tanulmány és hozzászólás az írástanítás problémaköréhez). Budapest–Veszprém, 1981. 43 p.

A magyar helyesírás szabályai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.